

Mikä selittää ”suuren vaurastumisen” – ja mitä on ”humanomics”?

Sixten Korkman

Deirdre Nansen McCloskey: *Bettering Humanomics. A New, and Old, Approach to Economic Science*. University of Chicago Press 2021, 145 sivua.

Deirdre Nansen McCloskey: *Beyond Positivism, Behaviorism, and Neoinstitutionalism in Economics*. University of Chicago Press 2022, 222 sivua.

Deirdre Nansen McCloskey on toiminut Illinoisin yliopiston (Chicago) taloustieteen ja historian sekä englannin ja kommunikaation professorina. Lisäksi hänellä on akateemista pätevyyttä antiikin tutkimuksen ja filosofian aloilla. Hän on kirjoittanut 26 kirjaa ja julkaissut noin 400 tieteellistä ja muuta artikkelia mitä erilaisimmista aiheista. Hän on laaja-alainen tieteen tekijä sekä poleeminen ja teräväkielinen keskustelija. Talouspoliittiselta ajattelultaan hän on tinkimätön libertaari tai uusliberaali.¹

Kyse on yrityksestä yhdistää humanismia ja taloustiedettä, jota pyrkimystä kohtaan olen it-

sekin tuntenut kiinnostusta.² Lähestymistavan etuna McCloskey pitää sitä, että näin voidaan matematiikan kieltä käyttävän argumentaation ja tilastollisen evidenssin lisäksi hyödyntää humanististen tieteiden ymmärrystä siitä, mikä on ihmisille merkityksellistä ja miten eettiset arvot ohjaavat käyttäytymistä. Hänelle humanistiset tieteet sekä myös kirjallisuus ja kuvataide ovat lähteitä talouden ymmärtämisen syventämiseksi. Tukea voi taloustiede hakea myös esimerkiksi asenteiden merkitystä analyysoivasta sosiologiasta ja ihmisen luonnetta pohtivasta psykologiasta – kuten käyttäytymisen taloustieteen puitteissa tapahtuukin.

McCloskeyn kiinnostuksen kohteena niin hänen trilogiassaan kuin kahdessa tuoreimmassa kirjassaan on ”suuri vaurastuminen” eli kysymys siitä, miksi talouskasvu 1800-luvulle

¹ *Ei ole helppoa luonnehtia McCloskeyn profiilia. Itse hän tekee sen verkkosivullaan seuraavalla (ylivoimaisen vaikeasti käännettävällä tavalla): ”literary, quantitative, postmodern, free-market, progressive-Episcopalian, ex-marxoid, Midwestern woman from Boston who was once a man. Not ’conservative’! I’m a Christian classical liberal”.*

² Korkman (2022), jossa käsittelen myös McCloskeyn trilogiassaan esittämiä näkemyksiä.

tultaessa muodostui ennennäkemättömän voimakkaaksi ja pitkäkestoiseksi ensin Alankomaissa ja Isossa-Britanniassa sekä sittemmin koko läntisessä maailmassa (ja viime vuosikymmeninä myös Aasiassa). Tätä yhteiskuntatieteiden tärkeintä kysymystä on pohdittu paljon, ja monia erilaisia selityksiä on tarjolla. McCloskeyn trilogiassaan esittämä ja näissä kirjoissa toistama käsitys on yksinkertainen: suuri vaurastuminen oli seurausta porvariston arvojen voittokulusta yhteiskunnassa ja niitä ilmentävästä klasisesta liberalismista.

Keskiajan ja renessanssin ihanne korosti aristokratian rohkeita sankareita ja ylpeyttä sekä kunniaa ja loistoa. Kirkon arvoja olivat vuorostaan usko, laupeus ja askeettisuus. Uuden ajan protestanttisia vaikutteita saanut ihanne painotti 1700-luvulla sen sijaan ihmisarvon kunnioittamista ja lähtökohtaista tasa-arvoa klassisen liberalismiin hengessä. Porvariston arvostamia hyveitä olivat rehellisyys, luotettavuus, rationaalinen itsehallinta, kohtuullisuus ja lähimmäisistä huolehtiminen. Evidenssinä muutoksesta McCloskey viittaa muun muassa siihen, että porvaristo ja sen hyveet alkoivat 1500-luvulta lähtien olla enenevästi myönteisen kiinnostuksen kohteena kirjallisuudessa ja kuvataiteessa, aluksi Alankomaissa (esimerkkinä juuri nyt suuren näyttelyn myötä ajankohtaisen Johannes Vermeerin maalaukset).

McCloskey pitää reformaatiota tärkeänä sen takia, että radikaali Martti Luther (Jeesuksen hengessä) korosti kaikkien ihmisten samanarvoisuutta Jumalan edessä. Hän arvostaa Max Weberiä suurena yhteiskuntateoreetikkona mutta ei allekirjoita tämän teesiä kalvinismin merkityksestä kapitalismin eetokselle. Sen mukaan kalvinistinen uskonto olisi muokannut ihmisten psyykettä tavalla, joka suosi ahkeruutta ja yrittäjyyttä sekä säästäväisyyttä. McCloskeyn

mukaan olennaisempaa oli ideologinen asenne-muutos yhteiskunnassa: porvariston ahkerointia alettiin enenevästi arvostaa ja kunnioittaa, kun sitä aristokratian ja kirkon hallitsemassa katsannossa oli siihen asti lähinnä halveksittu. Asenteiden muutos tasoitti tietä porvariston omia elinolosuhteita ahkeruudella ja innovaatioilla parantavaan toimintaan.

Trilogiassaan McCloskey esittää laajasti ja kiinnostavasti historiallista ja muuta evidenssiä näkemyksensä tueksi. Nyt käsillä olevista kirjoista ensin mainittu (*Bettering Humanomics*) kiteyttää McCloskeyn selityksen suurelle vaurastumiselle lukijan kannalta hyödyllisellä tavalla. Kirjat ovat osin päällekkäisiä, mutta jälkimmäinen (*Beyond Positivism, Behaviorism, and Neoinstitutionalism in Economics*) esittää ennen kaikkea poleemista kritiikkiä niitä tutkijoita kohtaan, jotka edustavat toisenlaisia näkemyksiä.³ E erityisen kriittisesti McCloskey suhtautuu ”uusinstitutionaaliseen” koulukuntaan, jonka keskeisiä edustajia hänelle ovat talousnobelisti Douglas North sekä viime vuosikymmenen aikana teoksillaan paljon huomiota herättäneet Daron Acemoglu ja James Robinson. Kritiikin ydin on, että nämä tutkijat liioittelevat instituutioiden merkitystä ja ymmärtävät sen väärin.

Uusinstitutionaalisen koulukunnan näkemyksessä yksityisen omistusoikeuden ja oikeusvaltion kaltaiset instituutiot määrittävät talouskasvuun voimakkaasti vaikuttavia kannusteita. McCloskey kiistää instituutioiden merkityksen kahdella argumentilla. Ensinnäkin historioitsijat ovat osoittaneet, että yksityinen omistusoikeus on kautta aikojen ollut laajasti omaksuttu yh-

³ Lukemista rasittaa jonkin verran lukemattomat suluissa olevat lauseet sekä runsaat alaviitteet. Esimerkiksi 145 sivun teoksessa *Bettering Humanomics* on yli 250 alaviitettä ja kirjallisuusluettelossa on lähes 300 teosta.

teiskunnallinen instituutio aiheuttamatta kuitenkaan yleensä merkittäviä vaikutuksia talouskasvuun. Kiinassa oli monien historioitsijoiden mukaan vahva omistusoikeuden suoja jopa tuhat vuotta ennen tuon oikeuden vakiintumista Englannissa. Taloudellisesti Kiina oli kuitenkin pitkään pysähdyksen tilassa. Tämän havainnon McCloskey näkee murentavan pohjaa Douglas Northin näkemykseltä, joka korostaa Englannissa 1600-luvulla vahvistuneen omistusoikeuden ja oikeusvaltion roolia talouskasvun selittäjänä. Toiseksi McCloskey korostaa, että instituutiot ilman niitä tukevia arvoja ovat pelkkiä kulisseeja; esimerkiksi korruptio voi olla lailla kielletty, mutta sen torjuminen edellyttää rehellisyyttä korostavan moraalien opettamista kodin ja koulun toimesta ja korruptiota tuomitsevan etiikan omaksumista koko yhteiskunnassa.

McCloskeyn kritiikki kilpailevia selityksiä vastaan on ankaraa. Hän väittää esimerkiksi molemmissa kirjoissa, että ”Northilainen uusinstitutionalismi, kuten viime vuosikymmenten taloustieteen muutkin epäeettiset, positivistiset, uusbehavioristiset ja epäliberaalit liikkeet eivät täytä vapaan kansan eettisen ja vakuuttavan taloustieteen vaatimuksia”. Kuvaavaa esimerkki McCloskeyn kärjekkyudesta on myös hänen arvionsa Daron Acemoglusta: ”Lyhyesti sanottuna Acemoglun historiakäsitys on jokaisen tärkeän yksityiskohdan osalta häpeällisen väärä ja hänen isompi teemansa on täydellinen erehdys”.

McCloskeyn esittämässä kritiikissä on historiallisen evidenssin lisäksi vahvasti ideologinen ulottuvuus. Hänelle vauraus on yksinomaan porvariston ansiota, kun sen sijaan valtion toiminnasta on haittaa pikemmin kuin hyötyä. Moraalista närkästystä hänessä herättää erityisesti kaikenlainen hyvää tarkoittava puuttuminen talouden toimintaan, johon älymystöllä on hänestä jo 1800-luvun puolivälistä alkaen ollut onnetonta

taipumusta. Tässä valossa ei ole mitään yllättävää siinä, että hänelle taloustieteen sankareita ovat Friedrich Hayek ja Milton Friedman. Tärkeä asema on myös Adam Smithin merkantilismin vastaisilla ja yksilön vapauden merkitystä korostavilla näkemyksillä. McCloskey toivoo valtion roolia minimoivaa yhteiskuntaa, jossa julkinen valta turvaa kansalaisilleen vain elinolosuhteiden siedettävän vähimmäistason.⁴

On syytä painottaa, että McCloskeyn poliittiset mielipiteet eivät mitenkään seuraa hänen tieteellisestä, humanismia painottavasta lähestymistavastaan. Filosofiselta kannalta voi hyvinkin korostaa, että McCloskeyn omaksuma ”negatiivisen vapauden” käsite, vapaus muiden ja etenkin valtion asettamista rajoituksista, on kovin suppea. Amartya Senin tavoin voi negatiivisen vapauden lisäksi peräänkuuluttaa ”positiivista vapautta”, joka korostaa substantiaalisten valintamahdollisuuksien merkitystä.⁵ Muuten vapaus saattaa tarkoittaa lähinnä vapautta nähdä nälkää tai kärsiä asunnottomuudesta. Humanistiselta kannalta on myös luontevaa ajatella, että McCloskeyn korostama ihmisarvon kunnioittaminen perustelee sekä poliittisia että myös taloudellisia ja sosiaalisia perusoikeuksia. McCloskey ei kuitenkaan lainkaan viittaa ihmisoikeuksiin.⁶

Lisäksi moni taloustieteilijä antaa huomattavasti enemmän painoa markkinatalouden epä-

⁴ McCloskey esittää liberaarisen näkemyksensä talouspolitiikasta selkeästi ja jyrkästi teoksessa McCloskey (2019).

⁵ Sen (2009).

⁶ Sanalla humanismi on kolme merkitystä: se viittaa humanistisiin tieteisiin ja laajaan sivistysihanteeseen sekä ihmisen arvokkuutta ja ihmisoikeuksia korostavaan elämäntavaksiin. McCloskey lienee humanisti lähinnä vain kädessä ensin mainitussa merkityksessä.

onnistumisille (*market failures*) kuin niitä ja myös ilmastokriisin merkitystä vähättelevä McCloskey. Hän ei täysin kiellä Pohjoismaiden onnistuneen rakentamaan sosiaalisesti oikeudenmukaista yhteiskuntaa, mutta edustaa itse sellaista uusliberaalista markkinafundamentalismia, jonka voi katsoa viime vuosikymmeninä myötävaikuttaneen talouden epävakautteen ja etenkin angloamerikkalaisissa maissa lisääntyneeseen eriarvoisuuteen. Tämä kehitys on herättänyt huolta siitä, onko ”demokraattisella kapitalismilla” populismin voimistumisen maailmassa tulevaisuutta.⁷

McCloskeyn kasvuteoria on merkittävä lisäys siihen Marxin materialistisen historiakäsityksen päälaelleen kääntävään traditioon, joka tuottantekijöiden ja teknologian sijaan korostaa ideoiden vaikutuksia talouteen ja talouden kasvuun. Tämän tradition käynnisti yli sata vuotta sitten Max Weber, joka näki kapitalismin siemenen kalvinismin arvomaailmassa. McCloskeyn kanssa läheistä sukua on Joel Mokyriin kulttuurin merkitystä painottava lähestymistapa. Se korostaa tieteen vallankumouksen ja ideoiden kilpailua tiedeyhteisössä, joka 1600-luvulta alkaen hyötyi Euroopan poliittisen hajanaisuuden ja määrätyn kulttuurisen yhtenäisyyden yhdistelmästä.⁸ Valtaa pitävät eivät näissä olosuhteissa pystyneet tukahduttamaan ideoiden kilpailun tuottamia yhteiskunnallisia, taloudel-

lisia ja teknologisia innovaatioita. Yhteistä näille lähestymistavoille on humanististen tieteiden hyödyntäminen yhteiskunnan ja talouden ymmärryksen syventämiseksi.

Kulttuuristen tekijöiden korostaminen ei tarkoita sovinnaisen taloustieteen vähättelyä. Ei ole epäilystä siitä, että yksilökeskeinen *Max U*-teoretisointi on ollut hyödyllinen ja myötävaikuttanut siihen, että taloustiede on vakiinnuttanut itselleen aseman vahvimpana yhteiskuntatieteenä. Talouden kannusteet ja kilpailu ovat kaikkialla tärkeitä, vaikka kulttuurisidonnaiset asenteet voivat muokata niiden vaikutuksia. Ei myöskään ole syytä liioitella kulttuuristen tekijöiden kantavuutta. On melko ilmeistä, että ne eivät ole tarkastelun keskiössä pohdittaessa finanssipolitiikan suhdannepoliittista mitoitusta tai vaihtoehtoisia keinoja vaikuttaa energian tuottajien ja kuluttajien käyttäytymiseen.

Ei ole sattuma, että sekä Mokyri että McCloskey keskittyvät teoksissaan suureen vaurastumiseen. Molemmat osoittavat myös vakuuttavasti, että tuota historian ainutlaatuista kehitystä on vaikea ymmärtää perehtymättä reformaation, valistuksen ja liberalismien ajatusmaailmaan. Merkille pantavaa on, että etenkin McCloskeyn näkemys suuresta vaurastumisesta on pitkälti monokausaalinen, liberalismien arvoja painottava, joskin hän myöntää instituutioilla olevan osin vaikutuksia välittävä rooli. Ei kuitenkaan ole kaukaa haettava ajatella, että suurella vaurastumisella voi olla useita toisiaan täydentäviä selityksiä.

Kirjallisuudesta löytyy näkemyksiä, joiden mukaan suuri vaurastuminen ja etenkin läntisen maailman suuri erkaantuminen muusta maailmasta 1800-luvulla johtui valistuksen ja liberalismien lisäksi esimerkiksi reformaation avittamasta koulutuksesta, keksinnöistä, ilmastosta, kolonialismista tai mustan surman aiheuttamas-

⁷ Wolf (2022).

⁸ *Oma suurta vaurastumista käsittelevä suosikkiteokseni on Mokyri (2017), jonka analyysin keskiössä on ideoiden kilpailu Euroopan tiedeyhteisön piirissä sekä niiden heijastukset institutionaalisina ja teknologisin innovaatioina. Jo yli vuosikymmen ennen kirjansa julkaisemista Mokyri esitti sen keskeiset ideat kiteytetysti Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen 60-vuotisjuhlassa pitämässään esitelmässä, ks. ETLA (2006). Mokyriin tarkastelusta ks. myös Korkman (2022).*

ta työvoiman kallistumisesta. Keskustelu suuren vaurastumisen synnystä ja leviämisestä tulee jatkumaan. Tilanne on hieman samanlainen kuin Rooman valtakunnan tuhon kohdalla: kilpailevia selityksiä on kosolti, eivätkä historioitsijat ole vieläkään päätyneet yhteisesti omaksuttuun näkemykseen tuon pian puolitoista tuhatta vuotta vanhan tapahtumaketjun perimmäisistä syistä. □

Kirjallisuus

- ETLA (2006), *ETLA 60 vuotta. Pubeet ja esitelmät*, Taloustieto, Helsinki.
- Korkman, S. (2022), *Talous ja humanismi*, Otava, Helsinki.
- McCloskey, D. (2006), *The Bourgeois Virtues: Ethics for an Age of Commerce*, University of Chicago Press, Chicago, IL.
- McCloskey, D. (2010), *Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World*, University of Chicago Press, Chicago, IL.
- McCloskey, D. (2016), *Bourgeois Equality: How Ideas, not Capital or Institutions, Enriched the World*, University of Chicago Press, Chicago, IL.
- McCloskey, D. (2019), *Why Liberalism Works. How True Liberal Values Produce a Freer, More Equal, Prosperous World for All*, Yale University Press, New Haven, CT.
- Mokyr, J. (2017), *A Culture of Growth: Origins of the Modern Economy*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Sen, A. (2009), *The Idea of Justice*, Allen Lane, London.
- Smith, V.L. ja Wilson, B.J. (2018), *Humanomics: Moral Sentiments and the Wealth of Nations for the Twenty-First Century*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Wolf, M. (2022), *The Crisis of Democratic Capitalism*, Penguin Books, London.